

UDK 376-056.263:81'221.24
811.163.42'221.24:37
Prethodno priopćenje
Primljeno: 15.4.2020.

**PRIMJENA HRVATSKOG ZNAKOVNOG JEZIKA U NASTAVI HRVATSKOGA
JEZIKA S GLUHOM I
NAGLUHOM DJECOM – AKTUALNO STANJE I IZAZOVI**

Dorijana KAVČIĆ

*Croatian Association of Sign Language Interpreters for the Deaf, Zagreb, Hrvatska
dorijana.k@gmail.com*

Sažetak

Dosadašnja istraživanja ovladanosti hrvatskim govornim jezikom gluhih i nagluhih osoba pokazuju nisku razinu jezičnoga znanja i značajnu razliku u odnosu na njihove čujuće vršnjake. Jačanjem svijesti o znakovnom jeziku raste i svijest da je nužno prihvatiti ga kao materinski jezik zajednice Gluhih, kao platformu kroz koju se govoreni jezik uči kao ini jezik. Od prvog istraživanja u Hrvatskoj 1983. godine isticala se potreba za *adekvatnijim* pristupom djeci oštećena sluha, stoga je ovim istraživanjem promatrana nastava Hrvatskoga jezika u osnovnoškolskim ustanovama s gluhim i nagluhim učenicima. Promatrane su tri obrazovne ustanove s obzirom na to koriste li hrvatski znakovni jezik u nastavi ili ne te se pokušalo utvrditi radi li se o prijenosu informacije koji je problematičan ili o samoj metodici nastave koja nije odgovarajuća za zajednicu Gluhih. Provedeno je kvalitativno istraživanje metodom opažanja s ciljem opisa stanja. Uključuje prisustvo na nastavi sata Hrvatskoga jezika šestog i osmog razreda, promatranje i intervju s nastavnikom. Promatrani komunikacijski kanal prilagođen je gluhim učenicima i utječe na praćenje nastave te savladavanje gradiva, no prilagođenost metodike nastave nije problematizirana ni u jednoj od promatranih ustanova i zaključak je ovog istraživanja da je to čimbenik koji igra glavnu ulogu u općem slabom ovladavanju hrvatskim jezikom.

Ključne riječi: hrvatski znakovni jezik; nastava Hrvatskoga jezika; gluha i nagluha djeca

Uvod

Od samih su početaka literatura i istraživanja lingvistike znakovnih jezika usmjereni na dva područja: opis pojedinih nacionalnih znakovnih jezika te njihov odnos sa supostojećim nacionalnim govorenim jezicima. Potonji je od izuzetnog značaja s obzirom na činjenicu da je svijest o znakovnom jeziku kao zasebnome jezičnom sustavu tek novijeg vijeka. U svakome se društveno-kulturnom entitetu odvija jednaka polemika o tome kako ustvari komuniciraju gluhi pripadnici tih zajednica, odnosno kako usvajaju jezik (pri čemu se misli na govoreni jezik). Činjenica je da gluhi zaista slabije svladavaju govoreni jezik, no bez obzira na promišljanja o točnome uzroku tomu, i dalje ponajprije dominira *oralni* pristup. On pretpostavlja usvajanje govorenoga jezika čujuće većine izlaganjem gluhog djeteta pisanom obliku toga jezika uz logopedsku rehabilitaciju. U novije vrijeme jača tomu suprotan *dvojezično-dvokulturni* pristup koji pretpostavlja što ranije izlaganje i spontano usvajanje L1 jezika – znakovnoga te učenje govorenoga jezika zajednice kao drugoga jezika.

Istraživanja usmjerena na jezično znanje govorena jezika gluhe djece mahom ukazuju na potrebu dvojezičnog pristupa (Strong i Prinz (1997); Cummins (2006); Van den Bogaerde, Buré i Fortgens (2016)). S obzirom na to, kada se radi o učenju jezika u odgojno-obrazovnim institucijama, postavlja se i zahtjev za adekvatnijim pristupom nastavnih metoda djeci oštećena sluha.

Dosadašnja istraživanja usvojenosti hrvatskoga govorenoga jezika gluhih i nagluhih osoba ukazuju na, očekivano, izuzetno nisku razinu jezičnoga znanja te značajnu razliku u odnosu na njihove čujuće vršnjake. *Verbalnu ekspresiju* djece s oštećenjem sluha ispitala je Mustać (1983) i rad predstavlja jedno od prvih istraživanja jezične usvojenosti gluhe i nagluhe djece. Istraživanje je obuhvatilo verbalnu ekspresiju, gramatičko nadopunjavanje i rječnik, uključivalo je djecu od 7,5 do 8,5 godina te usporedbu s rezultatima istih testova djece bez oštećenja sluha. Test verbalne ekspresije sastojao se od zadatka opisivanja predmeta koji je bio predložen djetetu. Test rječnika sastojao se od niza riječi kojima je dijete trebalo odrediti značenje, a u gramatičkom nadopunjavanju dijete završava rečenicu ponuđenom riječi u određenom obliku kako bi rečenica bila gramatički ispravna. Eksperimentalna je skupina zaostajala na svim trima područjima, osobito na rječniku i zadatku gramatičkog nadopunjavanja. Najbolji postignuti rezultati bili su manji od najslabijih rezultata kontrolne skupine. Autorica navodi primjedbu da su se djeca poprilično koristila „gestovnim govorom“, no ti se odgovori nisu uzimali u obzir.

Pribanić (1998) radi opsežno istraživanje jezičnog razvoja prelingvalno gluhe djece, polaznika od trećega do osmoga razreda. Istraživanje je obuhvatilo test (pasivnog i aktivnog) rječnika, organizaciju leksičkog znanja, morfologiju (imenice i glagole), razumijevanje sintaktičkih struktura i prepisivanje rečenica. Ispitivana su i djeca koja pohađaju redovitu školu i ona koja pohađaju školu po posebnom odgojno-obrazovnom programu. Postignuti rezultati uspoređivani su s čujućim vršnjacima i s očekivanom razinom jezičnog razvoja djece njihova uzrasta. Na svim ispitivanim područjima gluha su djeca postigla značajno lošije rezultate od svojih čujućih vršnjaka, a unutar svoje skupine djeca koja su pohađala „posebnu“ školu postigla su lošije rezultate od svojih vršnjaka integriranih u redovitu školu.

Kobašić i Pribanić (2007) ispitale su receptivni rječnik u odraslih gluhih osoba korištenjem Peabody slikovnog testa rječnika (PPVT-III-HR) i rezultati su jednaki stranim istraživanjima. Zaključak je da jezična kompetencija u gluhih osoba stagnira nakon izlaska iz sustava formalnog obrazovanja te da opća razina jezičnog znanja nije na razini njihovih čujućih vršnjaka.

Autorice Bradarić-Jončić i Möhr Nemčić (2011) obradile su usvojenost glagola na istraživanju odstupanja u tvorbi prezenta. Ispitanici su bili gluhi i nagluhi učenici te učenici s ugrađenom umjetnom pužnicom, polaznici srednjih škola. Uzete su u obzir i posebna i redovita škola. Zaključci su sljedeći: ispitanici redovite škole daju bolje rezultate, u „posebnim“ školama gluhi učenici daju bolje rezultate od učenika s umjetnom pužnicom, a nagluhi su učenici postigli najbolje rezultate. Sveukupan postotak pogrešaka, odstupanja od pravilnog oblika glagola, svih triju skupina zajedno iznosi 40.

U najnovijem istraživanju Hrastinski (2014) želi utvrditi u kojoj mjeri gluhi učenici razumiju pisani tekst te kakav je odnos između razine jezičnog znanja i sposobnosti razumijevanja pročitanoga teksta. Uključene su i osnovne i srednje škole, redovite i škole s prilagođenim nastavnim programom. U ovom je istraživanju uzeto u obzir i znanje, odnosno poznavanje hrvatskoga znakovnoga jezika (HZJ). Učenici su bili grupirani po uzrastu, vrsti škole koju pohađaju te znanju i korištenju HZJ-a. Uz testiranje vokabulara, učenici su odgovarali na izravna i neizravna pitanja koja se odnose na pročitani tekst. I u ovom su istraživanju postignuti rezultati učenika lošiji od prosječnih očekivanih rezultata s obzirom na njihov uzrast te su unutar grupe gluhi učenici postigli najlošije rezultate u obama ispitivanim segmentima.

Sva navedena istraživanja ukazuju na izrazito nisku razinu znanja hrvatskoga jezika gluhe i nagluhe djece. Osim znanstvenih istraživanja, stručnjaci koji su u svakodnevnoj komunikaciji s odraslim gluhih i nagluhim osobama isto tako upozoravaju na njihovo

poražavajuće jezično (ne)znanje zbog čega se često nalaze u konkretnim, vrlo negativnim životnim okolnostima (primjerice, potpisivanje ugovora koje ne razumiju u potpunosti, upute liječnika koje krivo protumače, nepoznavanje, odnosno nerazumijevanje zakonodavnih okvira itd.).

Što se tiče hrvatskoga znakovnoga jezika u prvom istraživanju (Mustać, 1983), autorica navodi da su djeca na neka pitanja odgovarala znakovnim jezikom. Kada nisu uspijevala doseći formu iz hrvatskoga govorenoga jezika, poslužila bi se leksemima hrvatskoga znakovnoga jezika.

Istraživanje Pribanić (1998) uzima u obzir leksik i sintaktičke strukture, a u fokusu ima prelingvalno gluha djecu. Statistički značajno lošije rezultate u te djece autorica objašnjava upravo činjenicom da jezik ne usvajaju spontano, od najranije dobi, već „opisno“, uputama bilo roditelja bilo nastavnika te zasnovano na očitavanju s usana. Pritom iznosi i pretpostavku da bi izlaganje djeteta znakovnom jeziku doprinijelo lakšem usvajanju govorenoga jezika putem već usvojenoga znakovnoga.

Autorice Bradarić-Jončić i Möhr Nemčić (2011) koristile su HZJ u komunikaciji s ispitanicima te kao kanal kojim su dobivali upute za rješavanje zadataka, iako HZJ nije bio u fokusu samoga istraživanja. Autorice zaključuju kako bi hrvatski znakovni jezik trebao imati jaču ulogu u ovladavanju jezičnim kompetencijama (Bradarić-Jončić i Möhr Nemčić, 2011, 63): „*Ovladavanje hrvatskim jezikom djece i mladeži s teškim oštećenjima sluha moglo bi se poboljšati sustavnijim poučavanjem jezika te uz pomoć koju bi im mogla pružiti komunikacija znakovnim jezikom.*“

Posljednje istraživanje (Hrastinski, 2014) konkretnije uključuje hrvatski znakovni jezik kao relevantnu kategoriju. U provedbi istraživanja ispitanici su ponajprije grupirani prema tome jesu li monolingvalni (znaju i koriste samo hrvatski jezik) ili bilingvalni (znaju i koriste i hrvatski i hrvatski znakovni jezik). Zatim je za bilingvalne ispitanike napravljena procjena razine znanja obaju jezika, a zadatci su se provodili na hrvatskome znakovnome jeziku. Autorica u radu problematizira pristup djece hrvatskom znakovnom jeziku, njegovu raširenost te razvijenost.

Sva dosadašnja istraživanja dala su ujednačene rezultate te se znanstvena zajednica ujedini u zahtjevu za prilagođenim, primjerenijim metodološkim pristupom gluhim i nagluhim učenicima, osobito u nastavi Hrvatskoga jezika. Od prvog do posljednjeg istraživanja dogodili su se pomaci u percepciji znakovnoga jezika kao onoga prirodnoga i adekvatnoga jezičnog sustava za gluhe (osobito) i nagluhe osobe te bitno drukčijeg od govorenoga jezika.

U tom se smjeru omogućilo stvaranje stabilne struke pružatelja usluge prevođenja sa znakovnog jezika i na nj. Hrvatski znakovni jezik ušao je u sve javne institucije kao obvezatan i primaran komunikacijski kanal s gluhim i nagluhim osobama. Gluhi iniciraju potpuno drukčiji koncept, filozofiju identiteta, filozofiju jezično-kulturne manjine Gluhih, čija je reprezentativna karakteristika upravo znakovni jezik. Republika Hrvatska priznaje ga Zakonom o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i nagluhih (...) 2015. godine. Gluhi i nagluhi učenici, osim specijaliziranih, imaju mogućnost upisa i redoviti škola, a u zadnjih 15-ak godina imaju za pohađanje nastave u redovitim školama osiguranog tumača/prevoditelja za hrvatski znakovni jezik.

U svim odgojno-obrazovnim ustanovama gluhi i nagluhi učenici imaju predmet Hrvatski jezik. Način primanja informacije je različit – govornim jezikom, govornim hrvatskim uz prijevod na hrvatski znakovni jezik ili znakovima potpomognutim hrvatskim jezikom, no u svim odgojno-obrazovnim ustanovama gluhi i nagluhi učenici kontinuirano pokazuju slabije rezultate u znanju hrvatskoga jezika od njihovih čujućih vršnjaka. Uz potrebne i ostvarene promjene u stavovima prema hrvatskome znakovnom jeziku, zahtjev znanstvene zajednice iz dosadašnjih istraživanja jest da se dogode promjene u metodologiji nastave Hrvatskoga jezika.

Cilj je ovog istraživanja utvrditi postoje li zahtijevani i nužni pomaci u metodologiji nastave Hrvatskoga jezika s gluhim i nagluhim učenicima i kakvi. Svrha istraživanja je stvaranje preduvjeta za poboljšanje metodike nastave Hrvatskoga jezika u odgojno-obrazovnim ustanovama s gluhim i nagluhim učenicima.

Istraživačko pitanje na koja se pokušalo odgovoriti je postoje li prilagodbe nastavnog procesa predmeta Hrvatski jezik u ustanovama s gluhim i nagluhim učenicima, s obzirom na sadržaj i način poučavanja te s obzirom na odnos prema hrvatskome znakovnome jeziku.

Za potrebe ovog istraživanja potrebno je objasniti i definirati korištenje terminologije „djeca s teškoćama u razvoju“. Prema Zakonu o socijalnoj skrbi (poglavlje II Socijalna skrb, članak 4., stavak 10.) termin „dijete s teškoćama u razvoju“ označava „... dijete koje zbog tjelesnih, senzoričkih, komunikacijskih, govorno-jezičnih ili intelektualnih teškoća treba dodatnu podršku za učenje i razvoj kako bi ostvario najbolji mogući razvojni ishod i socijalnu uključenost“.

Prema toj terminološkoj odrednici, prilagodbe koje se očekuju od ustanova su temeljene na pristupu da se radi o odstupanju u razvoju s obzirom na određenu teškoću. Za gluhe i nagluhe to znači da će se, vezano za senzoričku teškoću, osigurati jači zvučni signal ili vizualno potpomognuti zvučni signal. Što se tiče jezika i jezičnih znanja i vještina (a što se istražuje ovim radom), prilagodbe koje se koriste u djece s komunikacijskim ili govorno-jezičnim

teškoćama i djece s intelektualnim teškoćama nisu adekvatne. Autorica ovog rada tvrdi da se u gluhih i nagluhih radi o deprivaciji jezika jer se zbog senzoričke teškoće ne javlja usvajanje govornoga jezika, a uslijed snažnog *oralnog* stava društva nema osiguranog usvajanja ni znakovnoga jezika. Uključivanjem u odgojno-obrazovni sustav, djetetu se pristupa kao da jezik jest usvojen, no radi se o otežanoj artikulaciji i slušanju, stoga se u ovom radu različito koristi terminologija – gluhi i nagluhi učenici nisu uključeni terminom „djeca s teškoćama u razvoju“, već se on odnosi na druge teškoće.

Metodologija

U istraživanje su bile uključene tri osnovnoškolske odgojno-obrazovne ustanove, dvije specijalizirane za rad s učenicima oštećena sluha, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ i Osnovna škola Poliklinike SUVAG, te redovita škola Osnovna škola „Retkovec“. Škole su odabrane prema kriteriju iskustva rada s djecom oštećena sluha te koriste li hrvatski znakovni jezik ili ne.

Osnovna škola Centra za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ škola je koja prima učenike oštećena sluha, djecu s teškoćama u razvoju, djecu s kombiniranim teškoćama te djecu slabijega ekonomskog statusa. Osnovna škola Poliklinike SUVAG upisuje učenike s govorno-jezičnim poremećajima i djecu oštećena sluha. Osnovna škola „Retkovec“ redovita je škola koja osigurava gluhih i nagluhim učenicima tumača/prevoditelja hrvatskog znakovnoga jezika na nastavi.

Provedeno je kvalitativno istraživanje metodom opažanja s ciljem opisa stanja. Uključuje prisustvo na nastavi, promatranje i intervju s nastavnikom. Promatrani sat je sat nastave Hrvatskoga jezika. Ciljani razredi bili su šesti i osmi, no s obzirom na nemogućnost vremenskog usklađivanja u Osnovnoj školi „Slava Raškaj“, promatrani su sedmi i peti razred, u Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG promatran je osmi razred, dok je u Osnovnoj školi „Retkovec“ promatran sedmi razred.

Promatrani elementi nastave Hrvatskoga jezika:

1. Opis razreda i broj gluhih i nagluhih učenika u razredu
2. Radi li se o redovitom ili prilagođenom nastavnom planu i programu
 - a. Koja jezična djelatnost prevladava na satu
 - b. Prilagođenost nastavnih materijala, sredstava i pomagala
 - c. Prilagođenost nastavnih metoda i strategija poučavanja
3. Sudjelovanje gluhih i nagluhih učenika u nastavi i na koji način

4. Samostalnost rada gluhih i nagluhих učenika
5. Korištenje hrvatskoga znakovnoga jezika te stav škole i nastavnika prema istome
6. Dinamika sata.

Razgovor s nastavnikom bio je polustrukturiran na teme: kako se oblikuje nastava s obzirom na gluhe i nagluhe učenike, radi li nastavnik dodatne prilagodbe sadržaja, materijala, metoda i strategije poučavanja, prilagodbe ispitivanja i provjere znanja te opća procjena svladavanja gradiva.

Rezultati

a) Osnovna škola „Slava Raškaj“

1. Opis razreda i broj gluhih i nagluhих učenika

Promatrani razredi bili su kombinirani sedmi i redoviti peti. Kombinirani sedmi (7 + 6 + 5) označava razred u kojem su djeca s teškoćama u razvoju te djeca s oštećenjem sluha. Gluha i nagluha djeca su redoviti sedmi razred, dok djeca s teškoćama u razvoju savladavaju sadržaj nastave nižih razreda, petog i šestog.

U kombiniranom sedmom razredu u fokusu su učenici koji su gluha djeca gluhih roditelja te gluhe bliže i dalje rodbine, bez teškoća u razvoju. U razredu ih je troje uz još jedno nagluho dijete s teškoćama u razvoju. Ostalih četvero učenika je bez oštećenja sluha s teškoćama u razvoju.

Redoviti peti razred broji osmero učenika, od kojih je dvoje s oštećenjem sluha, jedan bez teškoća u razvoju, drugi s teškoćama u razvoju.

2. Radi li se o redovitom ili prilagođenom nastavnom planu i programu

U obama razredima nastava Hrvatskoga jezika odvija se po prilagođenom ili posebnom programu, djelomično prema udžbeniku „Hrvatska krijesnica“, a djelomično nastavnim pomagalima prema prilagođenom programu.

a. Koja jezična djelatnost prevladava na satu

Jezične djelatnosti prisutne u nastavi su: slušanje, govorenje, čitanje, pisanje i *znakovanje*.

Na satu prevladava slušanje i govorenje. S obzirom na to da se nastavnica prilikom obraćanja gluhim učenicima koristila i znakovima iz znakovnog jezika te su učenici izlazili na ploču i ispisivali riječi, na satu su bili prisutni i pisanje i *znakovanje*, no govorenje je dominantno te istovremeno s pisanjem i *znakovanjem*. Pisanje je jezična djelatnost minimalno

prisutna na nastavi. Uz to, *znakovanje* se koristi isključivo kada se nastavnik obraća gluhim učenicima.

b. Prilagođenost nastavnih materijala, sredstava i pomagala

Na satu se koristi isprintani tekst iz čitanke i sličice. Nastavni je materijal prilagođen djeci s teškoćama u razvoju – intelektualnog, mentalnog, psiho-fizičkog i motoričkog spektra.

c. Prilagođenost nastavnih metoda i strategija poučavanja

Na nastavi se koristi usmeno izlaganje, razgovor, čitanje i rad na tekstu, praktični rad. Nastavnik govori sporijim tempom, kraćom rečeničnom formom uz puno ponavljanja. Nastavnik tijekom sata kontinuirano nadgleda rad učenika te se obraća i individualno s pitanjima u vezi s obrađivanom nastavnom jedinicom. Dok se nastavnik obraća čujućim učenicima, gluhi učenici izvršavaju zadani zadatak i nisu uključeni u razgovor o obrađivanoj tematskoj jedinici.

3. Sudjelovanje gluhih i nagluhих učenika u nastavi i na koji način

Učenici ni u jednom razredu ne sudjeluju u nastavi. S obzirom na to da je nastava u potpunosti prilagođena djeci s teškoćama u razvoju, gluhi i nagluhi učenici na satu su nezainteresirani, ne prate nastavu ili je čak prekidaju čestim izlascima iz razreda.

4. Samostalnost rada gluhih i nagluhих učenika

Učenici ne dobivaju zadatke za samostalni rad. Tekst se izrezuje te lijepi u bilježnice. Za domaću zadaću dobivaju zadatke prepisivanja određenog dijela teksta. Nastava u cijeloj školskoj godini ne uključuje pisanje sastavaka, eseja ili bilo kojeg dužeg formata teksta.

5. Korištenje hrvatskoga znakovnog jezika te stav škole i nastavnika prema istome

Škola priznaje i prihvaća hrvatski znakovni jezik te je njezina politika da svi nastavnici pohađaju edukaciju hrvatskoga znakovnoga jezika. Nastavnik pohađa edukaciju hrvatskoga znakovnoga jezika. S obzirom na to da je na početnoj razini znanja HZJ-a, u nastavi se gotovo uopće njime ne koristi. Rečenice se izgovaraju, a povremeno se uz izgovorene rečenice odznakuje poneka imenica ili glagol. Za znakovane glagole važno je napomenuti da se znakuju u svom neutralnom obliku bez oznake vršitelja radnje ili kojih drugih kompleksnijih informacija. Gluhi i nagluhi učenici izvorni su korisnici HZJ-a, no s obzirom na nastavnikovo neznanje, na nastavi ga ne koriste, već se oslanjaju na govorni jezik. Za njihovo znanje govornoga hrvatskoga valja napomenuti da je na izrazito niskoj razini.

6. Dinamika sata

Sat započinje uvodnim pozdravnim razgovorom, nastavlja se ponavljanjem onoga što se obrađivalo na prošlom satu. U središnjem dijelu sata obrađuje se nastavna jedinica te sat završava ponavljanjem obrađenih elemenata i zadavanjem zadatka za domaću zadaću.

S obzirom na to da su u razredu djeca s teškim teškoćama u razvoju, nastavnik većinu vremena posvećuje njima kako bi odradili zadane zadatke – ispisali koju riječ, izrezali dio teksta i zalijepili ga u bilježnicu ili izgovorili riječi u čitanju teksta.

Nastavnik u intervjuu napominje da se radi o vrlo kompleksnoj razrednoj situaciji u kojoj prilagodba nastavnog sadržaja i poučavanja nije adekvatna za gluhe i nagluhe učenike. Nastavnik radi individualizirani pristup gluhim i nagluhim učenicima, no unutar sata ne stignu se odraditi dvije prilagođene nastave – s učenicima s teškoćama u razvoju te s gluhim i nagluhim učenicima. Nastavnik napominje da je najveća prepreka napretku gluhih i nagluhих učenika njihovo otežano razumijevanje i korištenje hrvatskoga jezika. Smatra da bi bolje nastavnikovo poznavanje hrvatskoga znakovnoga jezika doprinijelo kvalitetnijem nastavnom procesu.

b) Osnovna škola Poliklinike SUVAG

1. Opis razreda i broj gluhih i nagluhих učenika u razredu

Promatrani razred je osmi razred sa sedmero učenika. Troje učenika ima slušno pomagalo, od kojih dvoje ima umjetnu pužnicu, a jedan učenik ima slušne aparatiće na oba uha. Sva tri učenika imaju disfazije i druge govorno-jezične poremećaje.

2. Radi li se o redovitom ili prilagođenom nastavnom planu i programu

Nastava Hrvatskoga jezika odvija se po prilagođenom programu, prema udžbenicima „Hrvatska krijesnica” i „Snaga riječi”.

a. Koja jezična djelatnost prevladava na satu

Jezične djelatnosti na nastavi: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. Na nastavi prevladava slušanje i govorenje.

b. Prilagođenost nastavnih materijala, sredstava i pomagala

Na nastavi se koristi udžbenik i nastavni listići. Učionica je opremljena sustavom za pojačavanje zvuka.

c. Prilagođenost nastavnih metoda i strategija poučavanja

Na nastavi se koristi usmeno izlaganje, razgovor, čitanje i rad na tekstu, pisanje, slušanje. Nastavnik govori sporijim tempom, kraćom rečeničnom formom. Tempo rada je sporiji uz više ponavljanje, individualni rad i rad s logopedom.

3. Sudjelovanje gluhih i nagluhih učenika u nastavi i na koji način

Učenici s oštećenjem sluha koriste slušalice i mikrofon. Nastavnik koristi mikrofon. Svi su jednako uključeni u nastavu.

4. Samostalnost rada gluhih i nagluhih učenika

Učenici dobivaju zadatke za samostalni rad i samostalno pismeno i usmeno izražavanje.

5. Korištenje hrvatskoga znakovnoga jezika te stav škole i nastavnika prema istome
Hrvatski se znakovni jezik ne koristi niti se spominje kao moguće pomoćno sredstvo.

6. Dinamika sata

Svaki sat započinje vježbom slušanja u kojoj se nastavnik okreće leđima učenicima i izgovara rečenice koje učenici ponavljaju uglas. Nakon toga uvodni dio sata nastavlja se s dramtizacijom teksta, odnosno vježbe govora i komunikacije. Radi se o vježbi u kojoj učenici stoje u krugu i razmjenjuju pitanja i odgovore, naučene rečenice društvenog karaktera. U središnjem dijelu sata obrađuje se nastavna jedinica. Sat završava ponavljanjem. Zadatci se rješavaju pojedinačno i grupno. Potiče se razgovor i grupno raspravljanje.

Nastavnik u intervjuu zaključuje da se nastava odvija bez teškoća, da su prilagodbe, sadržajne i metodološke, adekvatne te da gluhi i nagluhi učenici svladavaju gradivo.

c) Osnovna škola „Retkovec“

1. Opis razreda i broj gluhih i nagluhih učenika u razredu

Promatrani razred je osmi razred redovite osnovne škole. U razredu je 25 učenika, od kojih je jedna gluha učenica s umjetnom pužnicom koja prati nastavu uz tumača/prevoditelja.

2. Radi li se o redovitom ili prilagođenom nastavnom planu i programu

Nastava se provodi po redovitom nastavnom planu i programu, prema udžbeniku „Hrvatski jezik“.

a. Koja jezična djelatnost prevladava na satu

Jezične djelatnosti na nastavi su: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. No, s obzirom na to da učenica sav sadržaj dobiva preveden na hrvatski znakovni jezik te u svojoj komunikaciji s nastavnikom i učenicima koristi hrvatski znakovni jezik, na nastavi u ovoj ustanovi koristi se i *znakovanje*.

b. Prilagođenost nastavnih materijala, sredstava i pomagala

Na nastavi se koristi udžbenik redovnog nastavnog programa te dinamična nastavna sredstva poput projektor s prezentacijama. Prilagodbe nema.

c. Prilagođenost nastavnih metoda i strategija poučavanja

Nastavne metode korištene u nastavi: usmeno izlaganje, razgovor, demonstracije, pisanje, čitanje i rad na tekstu, slušanje. Prilagodba je prostorna, što znači da se gluhi učenik smješta u prvu klupu.

3. Sudjelovanje gluhih i nagluhих učenika u nastavi i na koji način

Učenica sudjeluje u nastavi. Nastavnica postavlja pitanja, učenica se javlja istovremeno s drugim učenicima te odgovara na pitanje kad je se prozove.

4. Samostalnost rada gluhih i nagluhих učenika

Učenica dobiva zadatke za samostalni rad i samostalno izražavanje. Nastava uključuje pisanje školskih zadaća, eseja i drugih pisanih tekstova dužeg formata.

5. Korištenje hrvatskoga znakovnog jezika te stav škole i nastavnika prema istome

Osnovna škola „Retkovec“ među prvima je u nastavu uključila tumača/prevoditelja za učenike koji se koriste hrvatskim znakovnim jezikom. Isto tako, škola organizira edukaciju nastavnika na temu gluhoće i hrvatskoga znakovnoga jezika. Nastavnica Hrvatskoga jezika, doduše, pohađa edukaciju hrvatskoga znakovnoga jezika, no u nastavi se njime ne koristi. Učenica u izražavanju koristi ili govor ili znakovni jezik.

6. Dinamika sata

Uvodni dio sata sastoji se od provjere domaće zadaće i ponavljanja onoga što se obrađivalo na prošlom satu, a zatim se sat nastavlja postavljanjem pitanja koje potiče razmišljanje učenika. Na središnjem djelu sata obrađuje se nastavna jedinica te sat završava sistematizacijom obrađenog sadržaja, informacijama o idućem satu te davanjem domaće zadaće.

Prati se zacrtani nastavni plan i program. Komunikacija i interakcija između nastavnika i učenika te učenika međusobno je neometana i visokog intenziteta. Povremena zastajkivanja pojavljuju se kada više učenika govori u isto vrijeme. U takvim situacijama gluhoj je učenici otežano praćenje izgovorenih informacija. S obzirom na to da je i čujućim učenicima u tom trenutku otežano praćenje izvora informacija i jasnoća onoga što se izgovara, i u toj je situaciji gluha učenica ravnopravna čujućim vršnjacima.

Nastavnik u intervjuu napominje da je od velike važnosti bila edukacija koju je organizirala škola o hrvatskom znakovnom jeziku i zajednici Gluhih te o nastavi s prisutnim

prevoditeljem. Prema procjeni nastavnika, učenica savladava gradivo, na postavljena pitanja definiranja i nabiranja jezičnih elemenata daje točne odgovore, no u samostalnom izražavanju primjećuju se kontinuirane poteškoće u gramatici hrvatskoga jezika, poput slaganja roda, broja i padeža, korištenja pogrešnog prijedloga te pogrešnog glagolskog oblika.

Rasprava

Nastava i praćenje nastave djelomično su prilagođeni s obzirom na to da se u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ i Osnovnoj školi „Retkovec“ koristi i dopušta korištenje znakovnog jezika, dok je u Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG osigurana infrastruktura za neometan pristup govornim signalima korištenjem mikrofona i slušalica, no nastavni program obuhvaća gradivo hrvatskoga jezika kao materinskog jezika. U Osnovnoj školi „Retkovec“ nastava se Hrvatskoga jezika odvija po redovitom obrazovnom programu, dok *prilagođeni* program nastave Hrvatskoga jezika u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ i Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG uključuje smanjeni opseg gradiva, produljeno vrijeme njegova obrađivanja te individualizirani pristup. Prema tome, prilagodba se odnosi na djecu s teškoćama u razvoju intelektualnog i govorno-jezičnog spektra.

U školama koje su specijalizirane za rad s gluhim i nagluhim učenicima te učenicima s umjetnom pužnicom – Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ i Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG – onih koji su bez teškoća u razvoju ili govorno-jezičnih teškoća toliko je malo da se ne bi trebali uzimati u obzir kada se govori o temi koja se tiče jezičnog razvoja gluhih i nagluhih učenika. Obje škole to imaju na umu te se djeca urednog razvoja i bez govorno-jezičnih teškoća upućuju na upis u redovite škole.

U Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG komunikacija je isključivo govorna sa svim osiguranim uvjetima da se govorna informacija čuje – mikrofonima i slušalicama. Prema procjeni nastavnika, gluhi i nagluhi učenici svladavaju gradivo, no s obzirom na to da se radi o nastavi koja se odvija po prilagođenom programu s obzirom na teškoće govorno-jezičnog spektra, ne može se izvesti zaključak o tome je li uzrok opće niže jezične razine govorno-jezična teškoća koju učenik ima ili jezična deprivacija uslijed gluhoće.

U školama gdje je prisutan znakovni jezik nema govora o učenju hrvatskoga putem znakovnoga, već je znakovni jezik samo pomagalo u obradi zadanih tematskih jedinica planiranih kurikulumom.

U Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ gluhi su učenici urednog razvoja i nastava se odvija po prilagođenom programu. Budući da se radi o prilagođenom programu koji

podrazumijeva manji obim sadržaja te nastavnik u komunikaciji s učenicima koristi govor potpomognut znakovima, čime je izgovorena poruka dostupnija i jasnija, moglo bi se očekivati da učenici svladaju pripremljeno gradivo. Prema procjeni nastavnika, učenici ga ipak ne svladavaju. Moguće da je tomu tako jer se gluhi učenici urednog razvoja koriste isključivo hrvatskim znakovnim jezikom, vrlo razvijenim i vrlo elokventno, dok ga nastavnik zna na osnovnoj razini te koristi sporadično i krnje. Cummins (2006), kada govori o nužnosti dvojezičnog obrazovanja Gluhih, navodi niz primjera osnovnoškolskih ustanova dvojezičnog programa u kojima gluha i nagluha djeca s usvojenim američkim znakovnim jezikom kao materinskim postižu puno višu razinu znanja govornog engleskog jezika. Isto tako, u dvojezičnim školama nastavnici su izvrsni poznavatelji ili izvorni *govornici* američkog znakovnog jezika. U tim je školama znakovni jezik ne samo sporedni komunikacijski alat već je glavni medij kojim se i kroz koji prenosi sve znanje. U svome radu ukazuje i na potrebu da se o materinskom jeziku, dakle znakovnom, isto tako uči kao što čujućí učenici na satu Engleskog jezika uče o svome materinskom jeziku.

U redovitoj školi nastava se provodi po redovitom programu, a učenica prati nastavu uz tumača/prevoditelja znakovnog jezika. Svaka izgovorena jezična informacija dostupna joj je na njoj prilagođen način. Kontrolni ispiti su standardni na kojima pokazuje znanje i točno odgovara na eksplicitne navedene zadatke, poput *Nabroji suprotne veznike*. Na zadatke odgovara punim rečenicama, no samostalno je izražavanje znatno slabije od čujućih vršnjaka. Rečenice su kratke, jednostavne, s gramatičkim pogreškama poput krivog padežnog nastavka, pogrešnog glagolskog oblika, pogrešno upotrijebljenog prijedloga te zamjene roda. Prema dosadašnjim istraživanjima jezičnog znanja gluhih i nagluhih učenika, navedene su poteškoće, gramatičke pogreške i jednostavnost izričaja, zabilježene u svim radovima.

Radi se o tome da unatoč potpunijoj informaciji koju učenik dobiva o onome što nastavnik predaje, ono što se na nastavi Hrvatskoga jezika obrađuje je metajezičnog karaktera, a to je znanje koje gluhom djetetu predstavlja dodatni izazov za razumijevanje. Kako Van den Bogaerde, Buré i Fortgens (2016) naglašavaju, 90 – 95 % gluhe djece rađa se u čujućim obiteljima koje ne znaju i ne koriste znakovni jezik i prema tome ne samo da nemaju usvojen govorni jezik čujuće većine već nemaju usvojen ni znakovni jezik. Svakako, korištenje znakovnog jezika omogućava da je informacija dostupnija, no u obrazovnom sustavu s gluhom i nagluhom djecom urednog razvoja mora se preispitati uloga govornog jezika i modalitet govornog jezika koji se koristi. Naime, i dalje se radi o nastavi metajezičnog sadržaja materinskog jezika, s kojim čujuća djeca dolaze već u prvi razred.

Hrastinski (2014) u svom istraživanju razumijevanja pročitano­g teksta proučava koje su jezične vještine, rječnik i sintaksa, one koje su u korelaciji s vještinom razumijevanja pročitano­g teksta. Autorica utvrđuje da su djeca koja koriste hrvatski znakovni jezik postigla bolje rezultate kada im je tekst bio predočen na hrvatskom znakovnom jeziku nego kada bi ga pročitala na hrvatskom govornom jeziku te utvrđuje da na razumijevanje pročitano­g teksta utječe razina gramatičkog, a ne leksičkog znanja hrvatskog govornog jezika.

Jedan od pristupa problemu niske razine jezičnog znanja gluhih i nagluhих učenika u odnosu na njihove vršnjake mogao bi biti razmišljanje o tome koliko su i u čemu hrvatski znakovni jezik i hrvatski jezik različiti. Radi se o tome da je značajna razlika u sintaktičkoj strukturi te ona u hrvatskom jeziku predstavlja izazov i za izvorne govornike drugih jezika. Moguće je da gluhim i nagluhim učenicima dubinska gramatička struktura hrvatskoga jezika predstavlja izazov jer im hrvatski jezik nije materinski.

Ograničenja istraživanja

U istraživanje su uključene samo tri navedene škole zato što su odabrane kao reprezentativne; dvije s obzirom na dugogodišnji rad i iskustvo s gluhom i nagluhom djecom, a redovita zato što je među prvima koja je osvijestila jezični problem gluhoće i među prvima pokrenula program inkluzije gluhe i nagluhe djece na nastavi uz prijevod na hrvatski znakovni jezik.

Promatranje se odvijalo dva puta po jedan dvosat u školama s prilagođenim programom i dva puta po jedan sat nastave u redovitoj školi. Budući da je istraživanje popraćeno i razgovorom s nastavnicima te s obzirom na to da je u fokusu bio opći pristup nastavi te način izvođenja nastave, broj sati obuhvaćen ovim istraživanjem bio je dovoljan za stjecanje uvida u zastupljenost hrvatskog znakovnog jezika u nastavi Hrvatskoga jezika u razredima u kojima su gluha i nagluha djeca.

Zaključak

Ovim se istraživanjem pokazalo da i u ustanovama koje uključuju hrvatski znakovni jezik u nastavu ne postoje prilagodbe sadržaja i nastavnog procesa s obzirom na gluhoću, već postoji ili prilagodba obrazovnog programa s obzirom na teškoće u razvoju (kao u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“) ili prilagodba u smislu praćenja nastave (kao u Osnovnoj školi „Retkovec“). Ustanova koja je specijalizirana za rad s gluhim i nagluhim učenicima, a koja ne uključuje hrvatski znakovni jezik, ustanova je koja je ujedno specijalizirana za rad s učenicima s govorno-jezičnim teškoćama, a obrazovni je program prilagođen. Praćenje nastave gluhim i nagluhim učenicima omogućeno je tehničkom podrškom pojačavanja zvuka, slušalicama i mikrofonom.

Na promatranim primjerima provedbe nastave Hrvatskoga jezika u osnovnoškolskim ustanovama s gluhim i nagluhim učenicima zaključuje se da postoji djelomična prilagodba u smislu praćenja nastave, no ni jedna škola ne problematizira nastavni plan i program, odnosno način poučavanja nastave Hrvatskoga jezika prema gluhim i nagluhim učenicima.

Istraživanje jest eksplorativno te se na temelju jednoga sata ne može zaključivati o tome daju li svi navedeni primjeri jednake rezultate u smislu jezičnog znanja gluhih i nagluhih učenika, no važno je uzeti u obzir rezultate prijašnjih istraživanja koja ukazuju na ujednačeno nisku razinu jezičnog znanja hrvatskog jezika gluhih i nagluhih učenika, kao i odraslih, iz svih odgojno-obrazovnih ustanova (Mustać, 1983; Pribanić, 1998; Kobašlić i Pribanić (2007); Bradarić-Jončić i Möhr Nemčić (2011); Hrastinski (2014)).

S obzirom na to da su se dogodili pomaci te se dijete koje nema teškoće u razvoju u posljednjih 15-ak godina upućuje na školu uz pravo na tumača/prevoditelja za praćenje nastave, prema iskustvu škole obuhvaćene ovim istraživanjem, učenik bez obzira na to što ima tumača/prevoditelja, pokazuje poteškoće u znanju gramatike hrvatskoga jezika evidentirane svim dosadašnjim istraživanjima.

Potrebno je provesti još detaljnija istraživanja kako bi se sa sigurnošću moglo utvrditi koji sve čimbenici utječu na poražavajuće rezultate u znanju hrvatskoga jezika i njegovom ovladanošću u gluhih i nagluhih učenika, ali i ovaj „mali pogled“ na postojeće stanje pokazuje da se metodika nastave Hrvatskoga jezika mora uzeti u obzir kada se promišlja o toj temi. Ne samo da je potrebna izvrsnost u poznavanju hrvatskoga znakovnog jezika već je potrebna i prilagodba nastavnog procesa, a jedno od mogućih rješenja je podučavanje hrvatskoga kao drugog jezika.

Literatura

Bradarić-Jončić, S. i Möhr Nemčić, R. (2011). Odstupanja u sprezanju prezenta glagola u slušnooštećenih srednjoškolaca. *Govor* 28(1), 2011: 45 – 66.

Cummins, J. (2007). *The Relationship between American Sign Language Proficiency and English Academic Development: A Review of the Research.* University of Toronto.

Hrastinski, I. (2014). *Reading comprehension and language skills of deaf students in Croatia.* Doctoral dissertation. West Lafayette: Purdue University, ProQuest.

Kobašlić, K. i Pribanić, Lj. (2010). Receptivni rječnik u odraslih gluhih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 46. 2: 34–49.

Mustać, V. (1983). Verbalna ekspresija djece s oštećenjem sluha. *Defektologija* 19 (1-2): 129-136.

Pribanić, Lj. (1998). Jezični razvoj djece oštećena sluha. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. Doktorska disertacija.

Radić, I., Bradarić-Jončić, S. i Farago, E. (2008). Leksičko znanje mladeži oštećena sluha. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 44. 1: 93-103.

Strong, M. i Prinz, Ph. M. (1997). A Study of the Relationship Between American Sign Language and English Literacy. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 2:1 Winter 1997. Oxford Academic, str. 37-46.

Van den Bogaerde, B., Buré, M. i Fortgens, C. (2016). Bilingualism and deaf education. Baker, Anne; Van den Bogaerde, Beppie; Pfau, Roland; Schermer, Trude (Ur.) *The Linguistics of Sign Languages.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.

Mrežni izvori:

Narodne Novine (2013). *Zakon o socijalnoj skrbi.* www.narodne-novine.nn.hr. Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi>, pristupljeno 28.8.2020.

Croatian Sign Language as a Tool in Croatian Language Teaching in Schools with Deaf and Hard of Hearing Pupils: Current Situation and Challenges

Abstract

Research on levels of acquisition of Croatian spoken language indicates that members of the deaf community exhibit a distinctly low level of linguistic knowledge, with a significant gap when compared to their hearing peers. Raising public awareness of a sign language increases awareness of the necessity of accepting it as the first language of the deaf, with spoken language coming second. Since the first research conducted in Croatia in 1983, the need for a more adequate approach to hearing-impaired pupils has been emphasized. Therefore, this research targets Croatian language classes in elementary schools with deaf and hard-of-hearing pupils. Three schools were observed, chosen on the basis of the criterion whether they use Croatian Sign Language or not, with the posed question whether the communication channel or the methodology is to blame for poor results. Qualitative research was conducted, using the observation method to assess the situation. It included attending Croatian language classes in the sixth and eighth grades, as well as observation and teacher interviews. The communication channel was adapted to the deaf pupils and it impacted the children's progress in class, but the methodology wasn't been subjected to scrutiny in any of the institutions, with the conclusion being that it is the critical factor in contributing to overall poor language acquisition.

Key words: Croatian Sign Language; classes of Croatian language; deaf and hard of hearing pupils

